

Анатолій Миколайович Колодій

*Науково-дослідний інститут правотворчості та
науково-правових експертиз
Національна академія правових наук України
Київ, Україна*

Вікторія Миколаївна Тернавська

*Науково-дослідний інститут правотворчості та
науково-правових експертиз
Національна академія правових наук України
Київ, Україна*

Олексій Анатолійович Колодій

*Кафедра теорії держави і права
Національна академія внутрішніх справ
Київ, Україна*

ПРАВОТВОРЧІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. *Актуальність дослідження народної правотворчості та її форм зумовлена демократичними перетвореннями, які тривають в Україні. Одержання Україною статусу кандидата у члени Європейського Союзу прискорило проведення правової реформи, метою якої є приведення національного законодавства у відповідність до *acquis communautaire*. Однак модернізація національної правової системи має відбуватися не лише відповідно до міжнародно-правових стандартів та права ЄС, але і з урахуванням національних інтересів. Виразником національних інтересів є Український народ, тому його участь у правотворчому процесі є вкрай важливою сьогодні, коли мають бути почуті широкі верстви населення щодо позиції народу з питань євроатлантичної інтеграції. Питання народної правотворчості є безпосередньо питанням конституційно-правової політики держави, яка має концептуально представити науково обґрунтовані правові ідеї щодо необхідності залучення інститутів громадянського суспільства до правотворчого процесу та впровадження всіх наявних у цивілізованому світі її форм. Саме тому у статті аналізуються особливості форм народної правотворчості в зарубіжних країнах, закріплених на конституційному рівні, а саме: прийняття нормативно-правових актів, різної юридичної сили на всеукраїнському та місцевому референдумі; народну ініціативу (народну правотворчу та народну референдну ініціативу); місцеву ініціативу; народне вето; народне обговорення проектів нормативно-правових актів; народне опитування стосовно нормативно-правових актів; народну експертизу нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів. Ураховуючи це мета даного дослідження поля-*

гає у виявленні та обґрунтуванні сутності, змісту та форм правотворчості Українського народу. Очікуваним результатом дослідження є обґрунтування необхідності вдосконалення механізму організаційно-правового забезпечення широкої участі Українського народу в правотворчому процесі, що сприятиме підвищенню якості національного законодавства та рівня правового життя загалом.

Ключові слова: *правоутворення, правотворчість, народна правотворчість, референдум, народна правотворча ініціатива, народне вето, народне обговорення, народне опитування, народна експертиза.*

Anatoliy M. Kolodiy

*Research Institute of
Law-Making and Legal Expertise,
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Viktoriiia M. Ternavska

*Research Institute of
Law-Making and Legal Expertise,
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Oleksiy A. Kolodiy

*Department of Theory of State and Law
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine*

LAW-MAKING OF THE UKRAINIAN PEOPLE AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL POLICY OF THE STATE

Abstract. *The actuality of the study of popular law-making and its forms is determined by the democratic transformations that are going on in Ukraine. Acquisition by Ukraine of the status of a candidate for the European Union's member speeded up the implementation of the legal reform, the purpose of which is to bring the national legislation into conformity with *acquis communautaire*. However, the modernization of the national legal system should be carried out not only in accordance with international legal standards and EU law, but also taking into account national interests. The exponent of national interests is the Ukrainian people, therefore their participation in the law-making process is extremely important today, when various strata of society must be heard regarding the people's position on Euro-Atlantic integration issues. The issue of popular law-making is directly a matter of the state's constitutional and legal policy, which should conceptually present scientifically substantiated legal ideas regarding the need to involve civil society institutions in the law-making process and implement the whole its forms that are available in the civilized world. Therefore the peculiarities of the forms*

of popular law-making in foreign countries, fixed at the constitutional level, are analyzed in the article, namely: the adoption of normative legal acts of different legal force in the all-Ukrainian and local referendum; popular initiative (popular law-making and popular referendum initiative); local initiative; popular veto; popular discussion of draft regulatory acts; popular poll regarding normative legal acts; popular expertise of normative legal acts and drafts of normative legal acts. Taking this into account, the purpose of this study is to identify and ground the essence, content and forms of law-making of the Ukrainian people. The expected result of the study is the substantiation of the need to improve the mechanism of organizational and legal provision of broad participation of the Ukrainian people in the law-making process that will contribute to the improvement of the quality of national legislation and the level of legal life in general.

Key words: *law-making, popular law-making, referendum, popular law-making initiative, popular veto, popular discussion, popular poll, popular expertise.*

ВСТУП

Демократичні перетворення, які тривають сьогодні у різних сферах життєдіяльності суспільства, спрямовані на належне забезпечення прав та свобод людини і громадянина, регламентованих Конституцією України. Однак відсутність Концепції конституційно-правової політики, яка б скеровувала в єдине русло розпоршені правові ідеї суб'єктів права законодавчої ініціативи щодо пріоритетів правової реформи у світлі нагальності гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу внаслідок одержання Україною статусу кандидата в члени ЄС, дезорганізують процес державопротворення. Важливість концептуалізації правових ідей у сфері конституційного будівництва є очевидною: конституційно-правова політика є стратегічним видом правової політики держави, оскільки у межах даної політики розробляються, закріплюються на вищому законодавчому рівні і втілюються в життя найбільш принципові положення, що мають значення відправних начал для всіх інших галузей державної політики. О. Минькович-Слободяник наголошує, що саме цей вид правової політики є «необхідним стрижнем формування правової системи, оскільки саме конституційно-правова політика найближче знаходиться до загальнодержавної політики, адже основний нормативно-правовий акт нашої держави – це Конституція України, в якій закріплені стратегічні ідеї та цілі розвитку України як правової держави» [1, с. 22]. Крім того, правознавцями слушно наголошується, що в умовах правової глобалізації відбувається як активна інтернаціоналізація національних правових систем в першу чергу на конституційному рівні, так і вплив конституційного права на розвиток сучасного міжнародного права, тобто конституціоналізація міжнародного права [2, с. 10; 3, с. 531; 4, с. 179].

Конституційно-правова політика виникла як самостійний напрямок дослідження права в юриспруденції у другій половині XIX ст. («політика права»), її завданням стало критичне оцінювання діючого законодавства і розробка ідей

щодо удосконалення існуючого механізму правового регулювання. Категорію «конституційна політика» було введено до системи правознавства французьким вченим Б. Констаном, який обґрунтовував, оперуючи даним поняттям, у своїй праці «Курс конституційної політики» (1816–1820 рр.) необхідність деконцентрації влади держави шляхом її поділу, де глава держави виступає неупередженим арбітром між гілками влади, а також встановлення правових гарантій проти свавілля політиків та забезпечення суспільству громадянських свобод – свободи совісті, друку і промислової діяльності [5]. Сьогодні, вивчаючи актуальні питання державоуправління слід вживати термін «конституційно-правова політика», оскільки він містить більш ширший зміст, ніж термін «конституційна політика».

Конституційно-правова політика є різновидом загальнодержавної правової політики, що являє собою сукупність правових ідей стратегічного характеру, які продукуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування за участю інститутів громадянського суспільства і втілені у правові акти, котрі передбачають удосконалення механізму конституційно-правового регулювання та охорони суспільних відносин [6, с. 75].

В юридичній літературі часто ототожнюють такі категорії, як «конституційно-правова політика» і «конституційна політика», «законодавча політика». Однак некоректно ототожнювати дані поняття внаслідок їх різних змістовних характеристик. Зокрема, *конституційна політика* спрямована на удосконалення Основного Закону держави і втілюється у проектах нової конституції, у конституційних поправках. *Законодавча політика* спрямована на удосконалення законодавства в цілому, починаючи із законотворчості і завершуючи ефективною реалізацією законів. Натомість *конституційно-правова політика* має більш ширше смислове наповнення, оскільки охоплює оптимізацію механізму конституційно-правового регулювання в цілому, включаючи Конституцію, поточне законодавство, підзаконні нормативно-правові акти, звичаї, правові пропозиції Конституційного Суду, а також міжнародні договори та акти, ратифіковані парламентом.

Конституційно-правовій політиці властиві державно-вольовий, засадничий і системоутворюючий характер, високий ступінь політизованості, цілеспрямованість, плановірність; цей вид правової політики реалізується у правових формах, за допомогою використання правових та неюридичних засобів, на відміну, наприклад, від кримінально-правової політики. Зміст конституційно-правової політики становлять політико-правові ідеї стратегічного характеру, що опосередковуються своєрідністю змісту вітчизняного конституційного права. Н. Оніщенко стверджує, що правова політика як важливий вид державної політики, крім інших факторів, прямо залежить від рівня правової культури, врахування традицій, моральних якостей, установ та цінностей пересічних громадян та посадових осіб різного рівня, особливостей їх менталітету та психології [7, с. 42]. Вважаємо, що ці фактори безпосередньо чинять прямий вплив на формування змісту саме конститу-

ційно-правової політики держави. Найбільш важливими завданнями конституційно-правової політики є: запровадження дієвої правотворчості Українського народу; удосконалення механізму правового регулювання та охорони; адаптація конституційного законодавства до *acquis communautaire*; забезпечення державою прав та свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, тощо.

Враховуючи характер та соціальну значимість питань, які є предметом конституційно-правової політики, інститути громадянського суспільства мають брати саму активну участь у формуванні цього різновиду правової політики, зокрема, спільно з суб'єктами правотворчої діяльності визначати вектори розвитку євроатлантичної інтеграції, а також соціальної, економічної та правової реформ. Однак, думка громадськості мало цікавить суб'єктів правотворчої діяльності, що не сприяє якості національного законодавства. О. Ющик прямо зазначає, що тільки заінтересованість верховної влади у продукції певного законодавчого акта є тим вихідним суттєвим визначенням законотворчості, що зумовлює початок та ефективність конкретного законодавчого процесу [8, с. 90]. На жаль, такий підхід превалює у вітчизняній юридичній науці. Натомість інститути громадянського суспільства безпосередньо є суб'єктами конституційно-правової політики держави. Враховуючи це, мета даного дослідження полягає у виявленні та обґрунтуванні сутності, змісту та форм правотворчості Українського народу, який є одним з елементів системи громадянського суспільства.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Прогнозування перспектив подальшого розвитку правової системи України потребує вивчення сучасних тенденцій правоутворення та правотворчості у країнах розвиненої демократії шляхом вивчення та аналізу конституційного законодавства зарубіжних держав, юридичної практики, міжнародних стандартів, а також враховуючи положення вітчизняної та зарубіжної конституційно-правової доктрини. Саме тому досліджено основні тенденції розвитку зарубіжного законодавства у сфері правотворчості за участі інститутів громадянського суспільства. Такі зарубіжні фахівці у сфері народної правотворчості, як Елліс Пакссон Оберхольцер, Шеррі Р. Арнштейн, Тімеа Дріноці, Наталіна Неу та Х'ю Макдональд та деякі інші присвятили свої праці різним аспектам забезпечення участі народу у правотворчому процесі в аспекті проблематики якості законодавства та забезпечення прав людини. В українській юридичній науці дослідження народної правотворчості поділяється на два основні періоди – період дії Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 03.07.1991 № 1286-ХІІ [9] та період, що розпочався лише після запровадження електронної демократії (е-петицій), насамперед в аспекті проблеми дистанційного правоутворення [10]. Українські та зарубіжні дослідники аналізують як позитивні сторони народної правотворчості (демократичний характер законодавства, врахування інтересів окремих соціальних груп населення тощо) [11], так і не-

гативні (псевдodemократичний характер законодавчих новел, прийнятих під тиском маргіналізованих осіб тощо) [12].

Нормативно-правовою базою наукового дослідження стали конституції та нормативно-правові акти, що регулюють питання участі народу та місцевих громад у вирішенні соціально значущих питань як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях [13–19], що є джерелами конституційного законодавства України та зарубіжних держав. Проаналізовано також документи ОБСЄ, в яких містяться рекомендації державам щодо забезпечення участі інститутів громадянського суспільства у правотворчості, а також акцентується увага на якості законодавства, прийнятого державами у спрощеному порядку в умовах всесвітньої пандемії COVID-19 [20].

Під час дослідження ключовими методичними інструментами виступили положення діалектичного підходу, який надав можливість розкрити сутність і ціль народної правотворчості, а також особливості практичних аспектів процесу формування права інститутами громадянського суспільства. Використання функціонального методу дозволило визначити основну функцію народної правотворчості – підвищення рівня правової культури громадян, почуття відповідальності за своє майбутнє і теперішнє життя, формування логіко-понятійного апарату пересічного громадянина, та правильне застосовування теорії правових знань на практиці.

Основним завданням при дослідженні процесу правоутворення та специфіки форм народної правотворчості у зарубіжних державах було визначення спільних та відмінних рис, переваг та недоліків народної правотворчості, та перенесення найкращих елементів зарубіжного конституційного законодавства у площину національної правотворчості, де важливим залишається дотримання загальнолюдських цінностей та збереження найкращих національних правових традицій. Виконання даного завдання стало можливим завдяки використанню порівняльно-правового методу.

Структурно-функціональний метод, сприяв дослідженню внутрішньої структури та реалізації функцій правотворчості Українського народу. Методи дедукції та індукції дозволили здійснити відповідний пошук ідей та висновків щодо особливостей організації участі народу в правотворчому процесі. За допомогою методу абстрагування у статті сформовано загальні висновки.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

1. Інститути громадянського суспільства

Алексіс де Токвіль визначив поняття «громадянське суспільство» як систему добровільних громадських організацій, засобів формування громадської думки, тиску на політичну сферу, а також інших міжгрупових і міжособистісних стосунків, які створюють можливості для реалізації членами суспільства своїх інтересів [21]. Інституціоналізоване громадянське суспільство являє собою, на думку

А. Колодій, розгалужену, багатоаспектну мережу різноманітних форм асоціативного життя, волевиявлення й формування громадської думки, забезпечених певною інфраструктурою й автономних стосовно держави [22]. До інститутів громадянського суспільства здебільшого відносять політичні партії, громадські організації, громадянські рухи і громадських активістів, місцеве самоврядування та народ у цілому. Неоднозначно визначаються інститути громадянського суспільства та їхня роль у сучасних зарубіжних джерелах. Так, розрізняють організації громадянського суспільства галузевої (бізнес, торговельні асоціації та асоціації роботодавців) та соціальної сфери (споживчі, організації інтересів та групи тиску, професійні асоціації, постачальники послуг, благодійні організації, некомерційні та неурядові організації), де останні поділяють на правові (громадські правові центри, юридичні асоціації та товариства, інші професійні групи) та неправові [23, с. 197]. Однак, можна зустріти і достатньо вузьке його трактування, а саме – «некомерційна, позапартійна дослідницька та освітня організація, яка зосереджується на сприянні громадянській участі в питаннях, які безпосередньо стосуються окремих людей і спільнот, у яких вони живуть і виховують свої сім'ї. Дослідницькі та освітні зусилля надають пріоритет підтримці демократичних інституцій і залученню громадян до вирішення проблем за допомогою інноваційних стратегій і унікальних партнерств» [24].

У сучасній українській юридичній літературі існує велика кількість визначень поняття громадянського суспільства та його ознак, які узагальнено можна звести до трьох найбільш важливих, а саме: демократичність громадянського суспільства; його соціальна спрямованість; урегульованість соціально справедливим правом [25, с. 13]. Саме на демократичності ми хочемо зупинитись більш детально.

Правова доктрина інтерпретує поняття «демократія» як «форму організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненні принципу рівності і свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави і суспільства» [26, с. 61]. Тобто народовладдя передбачає активну участь громадян в управлінні важливими державними і суспільними справами. Однак, якщо участь у сфері державного управління опосередковується через інститут виборів, у сфері судочинства – через інститут присяжних засідателів, то у сфері правотворчості це право є суто декларативним. Свого часу Шеррі Р. Арнштейн, яка розподіляє форми громадської участі щодо створення державної політики на вісім рівнів, влучно зазначила, що ідея участі громадськості в державному управлінні шляхом прийняття рішень «схожа на поїдання шпинату», з одного боку ніхто не проти, оскільки участь представників громадськості в уряді є наріжним каменем демократії, але як тільки мова заходить про участь малозабезпечених соціальних груп у перерозподілі влади, то «американський консенсус щодо фундаментального принципу вибухає багатьма відтінками відвертої расової, етнічної, ідеологічної та політичної опозиції» [27, с. 216].

Залучення інститутів громадянського суспільства до правотворчості є базовим принципом демократичного законотворення, міцно вкоріненого в зобов'язаннях ОБСЄ. Вважається, що тільки демократична законотворчість гарантує, що процес прийняття законів є відкритим, інклюзивним і консультативним, а прийняті в результаті широкої участі представників різних соціальних груп (включаючи політичну участь жінки, молодь, особи з обмеженими можливостями, меншини та ін.) закони відповідають правам людини [20]. В Австралії, наприклад, соціологічні опитування демонструють, що організації громадянського суспільства сприймаються як важливий сполучний місток між урядом та певними незахищеними групами під час консультацій щодо реформування законодавства (участь у правовій реформі) [23, с. 198–200].

Вплив інститутів громадянського суспільства на державу в особі органів публічної влади у процесі правотворчості та безпосередня їх участь у цьому процесі є важливим чинником рівня демократії у країні та інструментом забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Українські правознавці у більшості одностайні у думці, що право не може існувати і розвиватися як абсолютно незалежне явище від функціонування громадянського суспільства [28], оскільки залежно від рівня участі інститутів громадянського суспільства у правотворчому процесі залежить безпосередньо відображення у праві інтересів різних соціальних груп [29, с. 44]. Як зазначив Ф. А. Хаск, у суспільстві лише деякі з правил є продуктом свідомого заміру, а саме норми права, решта – це наслідок спонтанного розвитку [30, с. 46].

Суть політики, яку сповідує активна частина українського суспільства, полягає у створенні належних умов для вільного та всебічного розвитку особистості в Україні, викорінення чи хоча б зменшення впливу негативних явищ на кшталт корупції, злочинності, соціальної нерівності і несправедливості, що впливають на стан основоположних прав і свобод в Україні, можливості їх фактичної реалізації для кожного громадянина. Держава як чільний інститут політичної системи суспільства відіграє основоположну роль у правотворчому процесі, проводячи за допомогою права свою політику в житті, у тому числі правову політику. Однак такий підхід є правильним, на нашу думку, якщо йдеться про такі види правової політики, як адміністративно-правова, фінансово-правова та кримінально-правова політика, де монополія держави на вироблення правових рішень імперативного характеру є дійсно виправданою. Що ж стосується конституційно-правової політики, ми відзначаємо більш ширше коло її суб'єктів, виходячи з основ доктрини народного суверенітету. Тому ми підтримуємо позицію Г. Степеняна, який стверджує, що розглядати правотворчість як виключно діяльність держави та уповноважених нею органів є некоректно [31, с. 183]. Однак, переходячи від теорії до практики, можемо лише прикро констатувати, що інститути громадянського суспільства де-факто усунуто від прямої участі у правотворчому процесі. Введення надзвичайного чи воєнного стану немає стати на заваді демократії та усунути

інститути громадянського суспільства від участі в законодавчому процесі. Про такі тривожні тенденції застерігає безпосередньо Місія ОБСЄ, аналізуючи наслідки пандемії, яка продемонструвала слабкі законодавчі процеси в окремих країнах, де влада використовувала швидкі законодавчі процедури в обхід гарантій, встановлених для забезпечення обговорення, та уникнення публічності, консультацій для прийняття непропорційних законів, що обмежують права людини та основні свободи [20]. Крім того, слід погодитися з твердженнями, що незабезпечення повноцінної участі народу у вирішенні найбільш важливих для українського суспільства питань, фактичного його усунення, має своїм наслідком брак легітимності установчих актів, що яскраво демонструють події 31 серпня 2015 року, пов'язані з голосуванням за закон України про внесення змін до Конституції України [32, с. 8].

2. Народна правотворчість

Дослідження правотворчості та її суб'єктів необхідно розпочати із сучасного розуміння понять «правоутворення», «правотворчість» та, можливо, інших дотичних до них понять. Правоутворення – це відносно тривалий процес формування юридичних норм, що починається з визнання державою певних суспільних відносин, усвідомлення необхідності їхнього правового регулювання, формального закріплення і державного захисту юридичних приписів. Процес правоутворення складається з кількох етапів. На першому «... відбувається формування певних суспільних відносин, які в результаті багаторазового повторення набувають нормативного характеру», на другому, який можна назвати правозакріпленням, «... відбувається державне санкціонування суспільної та державної (в історичному аспекті передусім судової) практики, її розгорнуте законодавче закріплення», на третьому – держава «... самостійно створює широке коло правових приписів [33, с. 320]. Саме цей етап ми будемо називати *правотворчістю*.

Треба відверто визнати, що існують різні, інколи протилежні точки зору, відносно правотворчості і це, напевно, що, не є недоліком сучасної юридичної науки, а скоріше свідчить про багатоманітність, масштабність та різновекторність цього поняття. Так, правотворчість, за визначенням Ю. Перерви, це «спрямована на досягнення цілей розвитку суспільства організаційно оформлена діяльність держави щодо виявлення потреб у нормативному правовому регулюванні суспільних відносин і створення згідно з виявленими потребами нових правових норм, заміни чи скасування діючих» [34, с. 9]. Більш ширше розглядає дане поняття П. Рабінович, вважаючи, що «правотворчість – це діяльність компетентних державних органів, уповноважених державою громадських об'єднань, трудових колективів або (у передбачених законом випадках) усього народу із встановлення, зміни чи скасування юридичних норм» [35, с. 52]. Схожою є позиція українських правознавців, які визначаючи правотворчість як завершальну стадію процесу правоутворення, розглядають її як правову форму діяльності держави в особі

уповноважених нею компетентних органів публічної влади, а також інститутів громадянського суспільства і народу щодо встановлення, зміни, скасування та систематизації правових норм [36, с. 225].

Виходячи з аналізу вищезазначених визначень правотворчості, в яких серед інших суб'єктів завжди називається народ, варто, насамперед, звернути увагу на *безпосередньо правотворчі повноваження Українського народу*. Адже, держава, у демократичних суспільствах, не може бути єдиним суб'єктом правотворчості, оскільки саме участь у цьому процесі народу, національних меншин, корінних народів, громадських об'єднань, трудових колективів, місцевого самоврядування забезпечує демократію, розвиток громадянського суспільства. Ґрунтуючись на вищевикладеному можна стверджувати, що не викликають сумнівів правоутворюючі повноваження Українського народу, адже існування права в ненормативному вигляді (правосвідомість, загальносоціальні принципи, правові теорії і концепції, конкретні правовідносини, моделі правової поведінки, що повторяються, ще до їх правового врегулювання), усе це і багато чого іншого зароджується та існує саме у середовищі Українського народу. З цих позицій дійсно треба погодитися із тим, що право спочатку виникає як певний тип суспільних відносин, які в результаті багаторазового повторення набувають нормативного характеру. Лише із часом відбувається правове закріплення певної моделі поведінки, принципу, теорії і т. д., які набувають вигляду норми права.

До того ж, є сенс звернути увагу на ч. 2 ст. 5 Конституції України, яка передбачає не тільки те, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, але й його право здійснювати владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування [13]. Є зрозумілим, що здійснювати владу безпосередньо та й через органи державної влади та місцевого самоврядування не можливо не приймаючи нормативно-правових актів, тобто не займаючись правотворчістю.

Ще більш конкретно у цьому відношенні є ч. 3 ст. 5 Конституції України, яка регламентує абсолютне право Українського народу визначати і змінювати конституційний лад в Україні [13]. Оскільки є цілком зрозумілим, що визначати і змінювати конституційний лад, мирним шляхом, можна виключно шляхом прийняття нового, внесення змін і доповнень, відміни окремих положень існуючого, розділу I «Загальні засади» Конституції України. Таким чином пророчими видається теза згідно якої «Нарід» – це юридично загал горожан управнених приймати безпосередню участь в творенні законів, передусім голосувати над законопроектами, в міру відповідних постанов давати ініціативу і т.д.» [37, с. 102].

Враховуючи усе вищевикладене та аналізуючи і синтезуючи розуміння понять «правоутворення», «правотворчість», основоположних конституційних положень стосовно правоутворюючих та правотворчих повноважень Українського народу можна із повною впевненістю стверджувати, що *правотворчі повноваження Українського народу* – це сукупність його первинних, основоположних прав

та обов'язків, що закріплені за ним у нормативно-правових актах або існують об'єктивно для забезпечення спроможності ініціювати, обговорювати, приймати, вносити зміни та доповнення, відмінити нормативно-правові акти, різної юридичної сили та територіального масштабу дії.

Із зазначеного визначення можна вичленити наступні ознаки правотворчих повноважень Українського народу:

- це сукупність прав та обов'язків Українського народу або його певної частини, тобто це, насамперед, колективні права та обов'язки;

- правотворчі повноваження Українського народу є первинними, основоположними, засновницькими, невідчужуваними а це означає, що реалізуючи їх Український народ визначає головні закономірності правотворчих повноважень усіх інших суб'єктів;

- закріплюються у нормативно-правових актах або існують об'єктивно;

- надаються для забезпечення спроможності ініціювати, обговорювати, приймати, вносити зміни та доповнення, відмінити нормативно-правові акти. При цьому під ініціюванням розуміють внесення Українським народом пропозиції про прийняття, зміну або скасування нормативно-правового акту. Під обговоренням обмін поглядами, міркуваннями, враженнями і т. ін., у середовищі Українського народу, з приводу нормативно-правового акту. Під прийняттям треба розуміти їх ухвалення Українським народом у формах, визначених нормативно-правовими актами. Під внесенням змін та доповнень – запровадження їх якісних відмінностей у порівнянні із попередніми редакціями, а під відміною нормативно-правового акту (окремих його положень) – припинення в установленому порядку його реалізації або окремих його положень, що передбачається нормативно-правовими актами;

- зазначені нормативно-правові акти можуть бути різної юридичної сили. А саме: Конституція та закони України, підзаконні нормативно-правові акти, статути територіальної громади і т. д.;

- зазначені нормативно-правові акти можуть мати різний територіальний масштаб дії. Мається на увазі, що вони можуть бути загальнодержавними, прийнятими на всеукраїнському референдумі, Українським народом та місцевими, прийнятими на місцевому референдумі, територіальною громадою села, селища міста, як його частиною [38, с. 75–80].

Таким чином одним із найбільш важливих правотворчих повноважень Українського народу є його *право приймати нормативно-правові акти різної юридичної сили на всеукраїнському та місцевому референдумі*. У зв'язку із зазначеним необхідно погодитися із думкою Т. Рябченко, яка вважає, що «... пріоритетною правовою формою безпосередньої реалізації повновладдя народу у світі й в Україні є референдуми. Саме на всеукраїнському референдумі народ має легітимну можливість приймати правові акти, значна частина яких має нормативно-правовий характер» [39, с. 1]. При цьому дослідниця розрізняє конституційну референду

правотворчість, що забезпечує реалізацію установчої влади народу під час прийняття Конституції України чи внесення до неї змін на всеукраїнському референдумі, та законодавчу референдну правотворчість, яка забезпечує реалізацію права Українського народу приймати, змінювати чи скасовувати закони з найважливіших для суспільства та держави питань» [39, с. 4]. Погоджуючись з такою позицією правознавиці, ми, однак розглядаємо поняття референдної правотворчості більш ширше, а тому пропонуємо вирізняти: а) конституційну референдну правотворчість Українського народу; б) законодавчу референдну правотворчість Українського народу; в) підзаконну референдну правотворчість Українського народу; г) міжнародно-правову референдну правотворчість Українського народу. У США, після визнання на початку XIX ст. в американському праві конституції як закону, що має найвищу юридичну силу, вирізняють чотири основні типи прямої демократичної законотворчості залежно від широти правового визнання та частоти вживання: конституційний референдум (найбільш прийнятний), законодавчий референдум, законодавча ініціатива та конституційна ініціатива (найменш прийнятний) [40, с. 485–486].

При цьому варто врахувати, що чинна Конституція України розглядає референдум, по-перше, як конституційне право громадян, адже, у ч. 1 ст. 38, стверджується, що «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [13] і, по-друге, як форму народного волевиявлення, оскільки у ст. 69 зазначається, що «Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії» [13], тобто форму у процесі якої реалізується право Українського народу, його певної частини, на вирішення найбільш важливих питань безпосередньо. Кидається у вічі те, що редакція ст. 69 Конституції України є невдалою, оскільки сформульована як така, що регламентує форму реалізації виборів, референдумів та інших форм безпосередньої демократії, а, насамперед, треба було б передбачити, що це права Українського народу, а уже потім регламентувати форми реалізації цих прав. Можливо саме таке, неоднозначне, викладення ст. 69 Конституції України і зумовлює «віртуальність» повноважень Українського народу. До того ж, зовсім не зрозуміло, що мається на увазі під «... іншими формами безпосередньої демократії» [13]. Переконані, що не закінчених змістовно та логічно статей, які містять недовершені переліки, у нормативно-правових актах, рівня конституції, та й інших нормативно-правових, загалом не повинно бути, особливо стосовно Українського народу або його частини, особливо якщо держава визнає себе демократичною, соціальною та правовою. У зв'язку із зазначеним є сенс змінити назву і текст Розділу III Конституції України виклавши його у редакції «Безпосередня демократія».

При цьому ми чітко усвідомлюємо, що законопроект про внесення змін до розділу III «Вибори. Референдум» подається до Верховної Ради України Президентом

України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України. Але, оскільки, зміни до Розділу III «Вибори. Референдум», затверджуються всеукраїнським референдумом, то є усі підстави стверджувати, що нова його редакція, як і уся майбутня Конституція України, також має бути прийнятою на всеукраїнському референдумі.

Ще одним правотворчим повноваженням Українського народу є право на *народну законодавчу ініціативу*, яка визначається «... як право чітко встановленої конституцією чи законом кількості громадян, які мають право голосу, запропонувати законопроект, що підлягає обов'язковому розгляду парламентом або виборцями на референдумі, за результатами якого приймається рішення про прийняття чи відхилення цього нормативно-правового акта» [32, с. 13]. Або її визначають «... як окресленого Конституцією України та законами України права народу самостійно та безпосередньо розробляти або брати участь у розробці проектів законів України та ініціювати перед парламентом або на референдумі їх обов'язковий розгляд. Запропоновано в класичному розумінні народну законодавчу ініціативу розглядати як форму вираження безпосередньої волі народу через ініціювання у встановленому порядку перед законодавчим органом прийняття закону, внесення змін до чинного закону або його скасування за умови зібрання необхідної кількості підписів громадян, які мають право голосу» [41, с. 8].

Враховуючи це можна стверджувати, що народна законодавча ініціатива може реалізовуватись у наступних формах: а) шляхом визнання народу суб'єктом права законодавчої ініціативи у парламенті, тобто встановлена у законодавстві кількість громадян отримує право ініціювати прийняття конкретного закону або іншого нормативно-правового акту, внесення до нього змін, у тому числі і щодо конституції, і цьому їх праву відповідає обов'язок парламенту розглянути ініціативу (право народної законодавчої ініціативи); б) шляхом прийняття закону або іншого нормативно-правового акту з ініціативи народу на референдумі (право народної референдної ініціативи); в) комбінованим використанням вищезазначених двох прав.

На відміну від національного законодавства право народної законодавчої ініціативи передбачається конституціями багатьох країн світу. Загалом, вважається, що воно було вперше проголошене у «Декларації прав людини і громадянина» від 26.08.1789, у ст. 6 якої передбачалося, що «Закон є виразом загальної волі. Усі громадяни мають право брати участь особисто або через своїх представників у його створенні. Він має бути однаковим для усіх, захищає він чи карає. Усі громадяни рівні перед ним і тому мають у рівній мірі доступ до всіх посад, місць і занять, відповідно до їх здібностей і без будь-яких розрізень, крім тих, що обумовлені їхніми чеснотами і талантами» [14]. Згідно абз. 4 ст. 29 Основного закону Федеративної Республіки Німеччини від 23.05.1949 питання зміни прина-

лежності території, яка розташована у декількох землях та населення якої налічує не менше одного мільйона мешканців, десята частина яких користується правом обирати до Бундестагу, вирішується шляхом народної ініціативи введення на цій території єдиної приналежності до землі, а федеральний закон протягом двох років має визначити, чи буде змінена приналежність даної території до певної землі відповідно до абзацу 2 або в зацікавлених землях буде проведено народне опитування [15]. Частина 2 ст. 41 Конституції Австрійської Республіки Федерального Конституційного Закону від 10.11.1920, врегульовуючи порядок внесення пропозицій до Національної ради, яка разом із Федеральною радою здійснює законодавчу владу передбачає, що кожна пропозиція, що надходить від ста тисяч громадян, які мають право голосу, або від однієї шостої частини громадян трьох земель, які наділяються правом голосу (народна ініціатива), повинна бути переданою Центральною виборчою комісією на обговорення Національної ради. Пропозиція, що висувається у порядку народної ініціативи, повинна бути представлена у формі законопроекту [16]. Стаття 65 Конституції Латвійської Республіки від 15.02.1922 передбачає що законопроекти можуть вносити у Сейм: Президент Республіки, Кабінет Міністрів, різні комісії Сейму, групи депутатів у кількості, не менше п'ять осіб, а також у випадках та в порядку, передбаченому Конституцією, одна десята частина виборців [17].

Аналізуючи викладене, можна сформулювати висновок, що необхідно внести зміни до Конституції та законів України передбачивши інститут права народної ініціативи, а у його межах *право народної законодавчої ініціативи та право народної референдної ініціативи, можливості комбінованого використання вищезазначених двох прав.*

Право народної законодавчої ініціативи доцільніше було б називати *правом народної правотворчої ініціативи*, оскільки, у його межах, може ініціюватися прийняття, внесення змін, доповнень до конституції, законів, підзаконних, міжнародно-правових нормативно-правових актів. Але найбільш важливим є конкретне врегулювання, у майбутньому Законі України «Про народну правотворчу ініціативу»: кількості громадян або виборців, що є ініціаторами; вимог, що висуваються до ініціаторів (право голосу, строк проживання, належність до певної територіальної одиниці); предмету ініціативи (конституція, закони, підзаконні, міжнародно-правові нормативно-правові акти); застережень до предмету ініціативи (не ініціюються законопроекти про податки, амністію, бюджет, ратифікацію міжнародних договорів); порядку внесення пропозиції (вимога, обґрунтування, законопроект); порядку реалізації пропозиції (через парламент або референдум); юридичних наслідків народної правотворчої ініціативи [42, с. 313–316]. До речі, приблизно аналогічну структуру майбутнього Закону України «Про народну законодавчу ініціативу» або, що є більш вірним, з нашої точки зору, «Про народну правотворчу ініціативу» пропонували й інші науковці, що займалися зазначеною проблемою [43, с. 16].

Досліджуючи народну ініціативу, яка реалізується шляхом прийняття закону або іншого нормативно-правового акту з ініціативи народу на референдумі або *право народної референдної ініціативи* хотілося б також згадати, що ч. 2 ст. 72 Конституції України запровадила проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області [13].

Одразу ж хотілося б наголосити на тому, що це правотворче повноваження Українського народу, яке, до речі, може бути не тільки правотворчим, є надзвичайно важливим, адже поєднує у собі фактично два його права – право на народну ініціативу і право на референдум. І як тут не погодитися із думкою О. Чернеженко згідно якої «... інститути прямої демократії в Швейцарії (референдум та право народної ініціативи) є взаємодоповнюючими інструментами, що дозволяють народу та суб'єктам федерації (кантонам) найбільш ефективно та напяму брати участь у здійсненні публічної влади, а також в ухваленні важливих для держави та суспільства рішень» [44, с. 5].

При цьому надзвичайно важливо з'ясувати відмінності між референдумом і народною законодавчою ініціативою, які проглядаються у наступному. По-перше, якщо на референдум може виноситися будь-яке питання, у тому числі і законопроект, то здійснення народної законодавчої ініціативи стосується тільки конкретного законопроекту, який вноситься до законодавчого органу або виноситься на розгляд референдуму. По-друге, у референдумі приймає участь увесь народ (загальнодержавний референдум), або його певна частина (місцевий референдум), а для реалізації народної законодавчої ініціативи достатньо участі чітко визначеної кількості представників народу.

Дуже близьким до попереднього, правотворчим повноваженням частини Українського народу, а саме територіальної громади села, селища, міста, району у місті, є *право на місцеву ініціативу*. Адже, ч. 1 ст. 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР встановлює, що «Члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування» [45]. Тобто, йдеться саме про право ініціювати розгляд у раді будь-якого питання у тому числі і нормативно-правового акту. При цьому в ч. 2 ст. 9 зазначеного Закону регламентується, щоправда дуже схематично, порядок внесення ініціативи на розгляд ради, у частині 3 – порядок її розгляду, а у частині 4 – порядок обнародування рішення ради. При цьому прикметно, що у частині 4 йдеться саме про рішення ради, як її нормативно-правовий акт, що також є доказом того, що це право є, насамперед, правотворчим.

На підтвердження того, що право територіальної громади села, селища, міста, району у місті на місцеву ініціативу та й багато інших прав, цієї частини Україн-

ського народу, має більш детально регулюватися саме загальнодержавним нормативно-правовим актом хотілося б зазначити, що уже достатньо тривалий час у вітчизняних юридичних джерелах вноситься пропозиція про необхідність прийняття Закону України «Про територіальні громади» та єдиного «Модельного статуту територіальних громад України» [46, с. 8].

До цієї ж групи повноважень Українського народу належить право *народного вето*, яке, на жаль, також не регламентується вітчизняними нормативно-правовими актами. На противагу цьому ст. 72 Конституції Латвійської Республіки від 15.02.1922 регламентує право Президента Республіки затримати опублікування закону на два місяці з власної ініціативи та на вимогу третини членів Сейму. Затриманий таким чином закон має бути винесений на народне голосування, якщо цього вимагатиме не менш як одна десята частина виборців. Якщо протягом зазначених вище двох місяців таку вимогу не буде висунуто, то після спливу зазначеного строку закон підлягає опублікуванню. Народне голосування, однак, не відбувається, якщо Сейм удруге висловиться за цей закон і якщо прихильниками його прийняття виявляться не менш як три четвертини всіх депутатів [17]. Ще більш конкретнішою є ч. 1 ст. 75 Конституції Італійської Республіки від 22.12.1947, яка проголошує, що референдумзначається для повної або часткової відміни законів або актів, що мають силу закону, коли цього вимагає 500 тис. виборців або п'ять обласних рад [18].

Разом з тим хотілося б застерегти, що народне вето, як правотворче повноваження Українського народу, яке стосується виключно нормативно-правових актів і яке реалізується через народне голосування, тобто, фактично, шляхом проведення референдуму, необхідно відрізнити від права на референдум за народною ініціативою, загалом, на який може бути винесено будь-яке питання. І ще одне зауваження, з цього приводу, беззаперечно, що запровадження інституту народного вето у вітчизняне конституційне законодавство та, особливо, у практику значно демократизує їх, забезпечить можливість Українському народу впливати на владу, правову систему, систему національного законодавства, загалом якісно посилять конституційно-правовий статус Українського народу.

З цих позицій вірною є думка, що запровадження механізмів народної законодавчої (правотворчої) ініціативи та народного вето є безпосередньо посиленням народного суверенітету у сфері правотворчості, де народне вето визначається як «форма безпосередньої участі народу як носія суверенітету і джерела публічної влади у реалізації законодавчої функції держави шляхом відхилення (або заперечення) законопроекту (закону), попередньо прийнятого парламентом» [47, с. 11].

Не можна не згадати за таке правотворче повноваження Українського народу, як право на *народне обговорення проектів нормативно-правових актів*, яке є різновидом народного обговорення, загалом. Народне обговорення проектів нормативно-правових актів, на жаль, відверто недостатньо регламентоване чинними нормативно-правовими актами, але воно витікає із аналізу конституційних та ін-

ших галузевих правових норм. Це, наприклад, ч. 4 ст. 15 Конституції України, яка передбачає, що «Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України» [13], ч. 1 ст. 34 де йдеться про те, що «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» [13] та багато ін.

Народне обговорення проєктів нормативно-правових актів, насамперед, передбачене Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 № 1861-VI, який у п. 4 ч. 1 ст. 114 передбачив, що за наслідками розгляду законопроєкту в першому читанні Верховна Рада України може прийняти рішення про «... опублікування законопроєкту у визначеному Верховною Радою друкованому засобі масової інформації для всенародного обговорення, доопрацювання його головним комітетом з урахуванням наслідків обговорення і подання на повторне перше читання» [48].

До того ж, народне обговорення проєктів нормативно-правових актів передбачене Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII, який врегульовуючи ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад, у ч. 3 ст. 5 передбачив, що «Сільський, селищний, міський голова забезпечує вивчення пропозиції щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад та її громадське обговорення, яке проводиться протягом 30 днів з дня надходження такої пропозиції. Після завершення громадського обговорення пропозиція подається до відповідної ради на наступну сесію для прийняття рішення про надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад та делегування представника (представників) до спільної робочої групи», а у частині 4, що «Порядок проведення громадського обговорення з питань, передбачених цим Законом, визначається сільською, селищною, міською радою» [49]. Тобто, у процесі цього громадського обговорення тільки вивчається пропозиція щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад. Про вивчення пропозиції щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад йдеться також у статтях 6, 8¹, вищезазначеного законодавчого акту.

Не можна не зазначити, що на протигагу вітчизняним нормативно-правовим актам, які тільки починають передбачати народне обговорення проєктів нормативно-правових актів, конституційних законодавством окремих зарубіжних держав це давно вже визначено. Так, частина 1 ст. 40 Глави другої «Нові права та гарантії» Конституції Держави Аргентина від 1 травня 1853 р. (з поправками 1860, 1866, 1898, 1957 і 1994 років) передбачає, що «За ініціативою Палати депутатів Конгрес може винести законопроєкт на всенародне обговорення» [19].

Отже сутність народних обговорень з питань проєктів нормативно-правових актів криється у тому, що виявляється суспільний інтерес та воля Українського народу стосовно проєктів нормативно-правових актів, з метою набуття ними чинності, їх зміни, доповнення або відміни. Завдяки тому, що народне обговорен-

ня проєктів нормативно-правових актів майже не передбачається нормативно-правовими актами воно має найбільш неформалізований характер і відображає дійсні вподобання Українського народу.

Дуже близьким до попереднього і, насамперед, правотворчим, є таке повноваження Українського народу, як *право народного опитування* у тому числі і стосовно нормативно-правових актів. Розглядаючи його, є сенс наголосити, що абз. 5 ст. 29, яка регламентує зміни території Федерації, Основного закону Федеративної Республіки Німеччини від 23.05.1949 встановлює, що «Мета народного опитування має бути спрямована на те, щоб встановити, схвалюється чи ні запропонована законом зміна приналежності території до землі. Закон може виносити на народне опитування різні пропозиції, але їх має бути не більше двох. Якщо більшість ухвалить запропоновану зміну приналежності до землі, то протягом двох років федеральний закон має встановити, змінюється чи ні приналежність до землі відповідно до абзацу 2 чи ні», а абзац 6 цієї ж статті, що «Більшістю на референдумі та при народному опитуванні визнається більшість поданих голосів, якщо вона охоплює не менше четвертої частини виборців, які мають право голосу на виборах у Бундестаг. Подробиці проведення референдуму, народної ініціативи та народного опитування регулюються федеральним законом; закон може також передбачити, що народна ініціатива не може бути повторно запропонована раніше ніж через п'ять років» [15].

Зазначене дає підстави стверджувати, що вищезазначені абзаци статті 29 Основного закону Федеративної Республіки Німеччини від 23.05.1949 передбачають мету, спосіб та кількість внесення пропозицій на народне опитування, його юридичні наслідки, визначення більшості голосів на референдумі та при народному опитуванні і, навіть, подробиці проведення референдуму, народної ініціативи та народного опитування, що, беззаперечно, заслуговує на його наслідування. До того ж, абсолютно впевнено можна стверджувати, що Основний закон Федеративної Республіки Німеччини від 23.05.1949 розрізняє референдум, народну ініціативу та народне опитування.

Ураховуючи викладене, дбаючи про вдосконалення правотворчих повноважень Українського народу є необхідним у Конституції України передбачити, а у законах України відновити право на народне опитування у тому числі й стосовно нормативно-правових актів, передбачене вже не чинним Законом України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 03.07.1991 № 1286-XII [9]. Для прикладу можна згадати за ч. 2 ст. 40 Конституції Держави Аргентина від 01.05.1853 (з поправками 1860, 1866, 1898, 1957 і 1994 років), яка закріплює, що Конгрес або президент Держави відповідно до своїх повноважень мають право оголошувати проведення консультативного народного референдуму і в цьому випадку голосування не є обов'язковим [19].

Правотворчим повноваженням Українського народу є *право на народну експертизу нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів*.

Народну експертизу нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів інколи називають громадською або суспільною. Досліджуючи народну експертизу нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, як правотворче повноваження Українського народу не можна не згадати за постанову Кабінету Міністрів України «Питання проведення антидискримінаційної експертизи та громадської антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів» від 30.01.2013 № 61, в якій передбачено, що громадська антидискримінаційна експертиза проводиться громадськими організаціями, фізичними та юридичними особами у рамках публічного громадського обговорення проектів нормативно-правових актів [50].

До того ж, п. 3 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII передбачає, що громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни в діяльності щодо запобігання корупції мають право «... проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів, отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій» [51].

З приводу чого можна стверджувати, що народна експертиза нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів це вимога часу, яка зумовлена сучасним рівнем демократії, необхідністю організації взаємодії Українського народу та інститутів публічної влади, налагодження їх спільної відповідальності за майбутній розвиток суспільства та держави. А тому, беззаперечно, що це право Українського народу має знайти своє конституційно-правове утвердження, тим більше, що воно інтенсивно популяризується.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене можна сформулювати наступні висновки:

1. Держава як чільний інститут політичної системи суспільства відіграє основоположну роль у правотворчому процесі, проводячи за допомогою права свою політику в життя, у тому числі правову політику. Однак такий підхід є правильним, на нашу думку, якщо йдеться про такі види правової політики, як адміністративно-правова, фінансово-правова та кримінально-правова політика, де монополія держави на вироблення правових рішень імперативного характеру є дійсно виправданою. Що ж стосується конституційно-правової політики, ми відзначаємо більш ширше коло її суб'єктів, виходячи з основ доктрини народного суверенітету.

Конституційно-правова політика – це різновид загальнодержавної правової політики, що являє собою сукупність правових ідей стратегічного характеру, які вироблені органами державної влади та органами місцевого самоврядування за участю інститутів громадянського суспільства і втілені у правові акти, котрі передбачають удосконалення механізму конституційно-правового регулювання та охорони суспільних відносин.

2. Правотворчі повноваження Українського народу – це сукупність його первинних, основоположних прав та обов’язків, що закріплені за ним у нормативно-правових актах або існують об’єктивно для забезпечення спроможності ініціювати, обговорювати, приймати, вносити зміни та доповнення, відмінити нормативно-правові акти, різної юридичної сили та територіального масштабу дії.

3. До правотворчих повноважень Українського народу можна віднести його права на: прийняття нормативно-правових актів, різної юридичної сили на всеукраїнському та місцевому референдумі; народну ініціативу (народну правотворчу та народну референдну ініціативу); місцеву ініціативу; народне вето; народне обговорення проєктів нормативно-правових актів; народне опитування стосовно нормативно-правових актів; народну експертизу нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів.

4. Правотворчих повноважень Українського народу не може не існувати зовсім, вони не можуть бути символічними або такими, що існують тільки для легалізації заздалегідь відпрацьованих і вигідних органам публічної влади нормативно-правових актів. Вони повинні знаходити повноцінне закріплення у нормативно-правових актах. У всякому іншому випадку влада буде не розуміти, віддалятися та конфліктувати із Українським народом.

На підтвердження зазначеного В. Мухін, посилаючись на відомого канадського філософа права Мелкевік Б. стверджує, що «... відбувається рух до демократичного автономного законодавства, більш точно, до втілення ідеї автономної законотворчості громадян. Йдеться про те, що суб’єкти права повинні мати можливість через процес автономної законотворчості утвердитися реально й взаємно як автори і законодавці їх норм, їх прав і їх інститутів, як юридичних, так і політичних. Питання про легітимність фактично зводиться прямо до реальної здатності суб’єктів права розглядати себе як авторів прав, підтверджуючи і стверджуючи це. Там, де суб’єкти права розглядаються позбавленими частково або повністю можливості бути авторами своїх прав, ми не маємо нічого іншого, крім несучасних «юридичних» систем, очевидно автократичних або «ідеологічних». Там, де суб’єкти права не мають можливості бути «авторами» своїх «прав», як, наприклад, в релігійних системах з даним в одкровенні текстом або без нього, ми не можемо міркувати про «права» всерйоз, чи не помиляючись або не обманюючись на цей рахунок» [52, с. 2–3]. Тобто, у демократичних країнах уже фактично йдеться за реалізацію ідеї автономної законотворчості громадян, а правові системи, які не передбачають цього визнаються несучасними, автократичними або ідеологічно заангажованими. Уже протягом довгого часу вітчизняній владі необхідно замислитися над зазначеним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Минькович-Слободяник О. В. Види правової політики України. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 21–24.

- [2] Schwartz, Herman. The Internationalization of Constitutional Law. *Human Rights Brief*. 2003. Vol. 10. № 2. P. 10–12. URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1402&context=hrbrief>
- [3] Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму : монографія. 2-ге вид. Ужгород : Гельветика, 2020. 647 с.
- [4] Шамрай В. Методологічні засади впливу сучасних процесів глобалізації на розвиток конституційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 176–180.
- [5] Benjamin Constant. *Cours de politique constitutionnelle*. Tom premier. Paris: Édouard Laboulaye, 1872. Internet Archive djvu. URL: https://fr.wikisource.org/wiki/Livre:Constant_-_Cours_de_politique_constitutionnelle,_t._1,_%C3%A9d._Laboulaye,_1872.djvu
- [6] Тернавська В. М. Категорія «конституційно-правова політика» (теоретико-правовий аналіз). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 6. Том 1. С. 74–77.
- [7] Оніщенко Н. М. Нормотактика як складова державної правової політики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 37–42.
- [8] Ющик О. І. До питання методології пізнання законодавчого процесу в Україні. *Право України*. 2009. № 10. С. 89–95.
- [9] Про всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон України від 03.07.1991 № 1286-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text>
- [10] Національна стратегія у сфері прав людини: Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5012015-19364>
- [11] Ellis Paxson Oberholzer. Law-Making by Popular Vote; Or, the American Referendum. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1891. Vol. 2. P. 36–56. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/1008994.pdf>
- [12] Шакун В. І. Громадянське суспільство України у кримінологічному вимірі. *Взаємодія громадянського суспільства, особи і держави: вектор удосконалення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 25-й річниці Конституції України (м. Київ, 22 черв. 2021 р.). Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 45–53.
- [13] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [14] Declaration of Human and Civic Rights of August 1789. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf
- [15] Germany's Constitution of 1949 with Amendments through 2012. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2012.pdf
- [16] Austria the Federal Constitution Law of 1920 as amended in 1929 as to Law No. 153/2004, December 30, 2004. URL: https://constitutionnet.org/sites/default/files/Austria%20FULL_%20Constitution.pdf
- [17] Latvia's Constitution of 1922, Reinstated in 1991, with Amendments through 2016. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2016.pdf?lang=en
- [18] Constitution of the Italian Republic. URL: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf
- [19] Argentina's Constitution of 1853, Reinstated in 1983, with Amendments through 1994. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994.pdf?lang=en

- [20] Webinar Democratic Law-making: Principles of Law-making and Public Consultations. OSCE. 28 October 2020. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/468177.pdf>
- [21] Токвиль Алексис де. Демократия в Америке: пер. с фр. / предисл. Гарольда Дж. Ласки. Москва : Издательство «Весь Мир», 2000. 560 с.
- [22] Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. *Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні* : моногр. Львів : Червона калина, 2002. 272 с. URL: https://political-studies.com/wp-content/uploads/2010/01/Kolodiy_Na_Slyahu.pdf
- [23] Natalina Nheu, Hugh McDonald. By the people, for the people? Community participation in law reform. *Law and Justice Foundation of NSW*. 2010. 330 p. URL: <http://www.lawfoundation.net.au/report/lawreform>
- [24] Civil society institute. URL: <https://www.civilsocietyinstitute.org/>
- [25] Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови. *Право України*. 2010. № 7. С. 12–17.
- [26] Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1999. Т. 2: Д-Й. 744 с.
- [27] Sherry R. Arnstein. A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*. 1969. Vol. 35. Iss. 4. P. 216–224. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/01944366908977225>
- [28] Дідич Т. О. Поглиблення взаємодії держави та громадянського суспільства як передумова вдосконалення правотворчості в Україні. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 3 (4). URL: <http://lclslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-4-2013>
- [29] Берназюк Я. О. Форми участі інститутів громадянського суспільства у нормотворчому процесі. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. № 1. С. 43–51.
- [30] Hayek F. A. *Law, Legislation and Liberty, Volume 1: Rules and Order*. University of Chicago Press, 1978. 180 p.
- [31] Степенян Г. С. Провідна роль принципів конституційного права в процесі формування ефективної системи права. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право*. 2008. Вип. 11. С. 183–186.
- [32] Рябченко Т. О. Форми безпосередньої участі громадян у правотворчості. *Правові горизонти*. 2016. № 1 (14). С. 7–15.
- [33] Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
- [34] Перерва Ю. М. Законодавчий процес в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2009. 19 с.
- [35] Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посіб. Київ : НМК ВО, 1992. 100 с.
- [36] Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків, 2018. 416 с.
- [37] Старосольський В. Й. Держава і політичне право. Київ : Видавництво: Логос Україна, 2017. Ч. 2. 472 с.
- [38] Kolodiy Alexey. Lawmaker's powers of the Ukrainian people. *Visegrad Journal on human rights*. 2018. Vol. 1. № 2. P. 75–80.
- [39] Рябченко Т. О. Референдум як форма безпосередньої правотворчості Українського народу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 20 с.
- [40] William B. Fisch. Constitutional Referendum in the United States of America. *The American journal of Comparative Law*. 2006. Vol. 54. P. 485–504. URL: <https://scholarship.law.missouri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1411&context=facpubs>

- [41] Смуk М. М. Народна законодавча ініціатива: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2016. 216 с.
- [42] Колодій О. А. Право народної законодавчої ініціативи в Україні та світі. *Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права* : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 листоп. 2018 р.) / відп. ред. А. А. Мазараки. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 313–316.
- [43] Крутько А. Л. Народна законодавча ініціатива: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2017. 20 с.
- [44] Чернеженко Т. О. Конституційно-правова модель місцевого самоврядування в Швейцарії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2013. 20 с.
- [45] Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
- [46] Альошина Н. М. Територіальна громада як суб'єкт права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2014. 20 с.
- [47] Марченко М. В. Конституційно-правове регулювання участі глави держави у законодавчому процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2018. 18 с.
- [48] Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
- [49] Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
- [50] Питання проведення антидискримінаційної експертизи та громадської антидискримінаційної експертизи проєктів нормативно-правових актів : постанова Каб. Міністрів України від 30.01.2013 № 61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61-2013-%D0%BF#Text>
- [51] Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
- [52] Мухін В. В. Індивідуальне регулювання у механізмі децентралізації у праві : автореф. ... дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2018. 40 с.

REFERENCES

- [1] Minkovich-Slobodianik, O. V. (2012). Types of legal policy of Ukraine. *Law Review of Kyiv University of Law*, 2, 21–24.
- [2] Schwartz, Herman. (2003). The Internationalization of Constitutional Law. *Human Rights Brief*, 10(2), 10–12. Retrieved from <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1402&context=hrbrief>
- [3] Savchyn, M. V. (2020). Modern constitutionalism tendencies in the context of globalization and legal pluralism. 2nd edition. Uzhgorod: Helvetica
- [4] Shamrai, V. (2018). Methodological principles of impact of modern processes of globalization on the development of constitutional law. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 5, 176–180.
- [5] Benjamin Constant. (1872). *Cours de politique constitutionnelle*. Tom premier. Paris: Édouard Laboulaye, Internet Archive djvu. Retrieved from https://fr.wikisource.org/wiki/Livre:Constant_-_Cours_de_politique_constitutionnelle,_t._1,_%C3%A9d._Laboulaye,_1872.djvu
- [6] Ternavska, V. M. (2018). Category «Constitutional and Legal Policy» (Theoretical and Legal Analysis). *Actual problems of domestic jurisprudence*, 6 (1), 74–77.

- [7] Onishchenko, N. (2012). Legal literacy in the context of levels of legal education. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 4, 37–42.
- [8] Yushchuk, O. I. (2009). To the issue of the methodology of learning the legislative process in Ukraine. *Law of Ukraine*, 10, 89–95.
- [9] On All-Ukrainian and local referendums: Law of Ukraine (1991, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text>
- [10] National strategy in the field of human rights: Decree of the President of Ukraine (2015, August). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/5012015-19364>
- [11] Ellis Paxson Oberholtzer. (1891). Law-Making by Popular Vote; Or, the American Referendum. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2, 36–56. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/pdf/1008994.pdf>
- [12] Shakun, V. I. (2021, June). Civil society of Ukraine in the criminological dimension. *Interaction of civil society, personality and the state: a vector of improvement: materials of the International scientific and practical conference dedicated to the 25-th anniversary of the Constitution of Ukraine*. Kyiv: Kyiv Regional Center of National Academy of Sciences of Ukraine, 45–53.
- [13] Constitution of Ukraine: Law of Ukraine (1996, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [14] Declaration of Human and Civic Rights of August 1789. Retrieved from https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf
- [15] Germany's Constitution of 1949 with Amendments through 2012. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2012.pdf
- [16] Austria the Federal Constitution Law of 1920 as amended in 1929 as to Law (2004, December). Retrieved from https://constitutionnet.org/sites/default/files/Austria%20FULL_%20Constitution.pdf
- [17] Latvia's Constitution of 1922, Reinstated in 1991, with Amendments through 2016. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2016.pdf?lang=en
- [18] Constitution of the Italian Republic. Retrieved from https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf
- [19] Argentina's Constitution of 1853, Reinstated in 1983, with Amendments through 1994. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994.pdf?lang=en
- [20] Webinar Democratic Law-making: Principles of Law-making and Public Consultations. OSCE. (2020, October). Retrieved from <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/468177.pdf>
- [21] Tocqueville, Alexis de. (2000). *Democracy in America: Trans. from French / Preface* Harold J. Lasky. Moscow: «Ves Mir» Publishing House.
- [22] Kolodiy, A. F. (2002). On the way to civil society. *Theoretical foundations and sociocultural prerequisites of democratic transformation in Ukraine*. Lviv: Chervona Kalina. Retrieved from https://political-studies.com/wp-content/uploads/2010/01/Kolodiy_Na_Slyahu.pdf
- [23] Natalina, Nheu, & Hugh, McDonald. (2010). By the people, for the people? Community participation in law reform. *Law and Justice Foundation of NSW*. Retrieved from <http://www.lawfoundation.net.au/report/lawreform>
- [24] Civil society institute. Retrieved from <https://www.civilsocietyinstitute.org/>
- [25] Kolodiy, A. (2010). Civil society and the rule of law: problems and ways of development. *Law of Ukraine*, 7, 12–17.

- [26] Legal encyclopedia: in 6 volumes. (1999). Yu. S. Shemshuchenko (head) and oth. Kyiv: «Ukr. encyclopedia», Т. 2: D-Y.
- [27] Sherry, R. Arnstein. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/01944366908977225>
- [28] Didych, T. O. (2013). Deepening the interaction between the state and civil society as a prerequisite for improving law-making in Ukraine. *Law and civil society*, 3(4). Retrieved from <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-4-2013>
- [29] Bernaziuk, Ya.O. (2017). Forms of participation of civil society institutions in the rule-making process. *Constitutional and legal academic studies*, 1, 43–51.
- [30] Hayek, F. A. (1978). *Law, Legislation and Liberty, Vol. 1: Rules and Order*. University of Chicago Press.
- [31] Stepanyan, G. S. (2008). The leading role of the principles of constitutional law in the process of forming an effective legal system. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Law series*. Issue, 11, 183–186.
- [32] Ryabchenko, T. O. (2016). Forms of direct participation of citizens in law-making. *Legal horizons*, 1(14), 7–15.
- [33] *The general theory of the state and law*. (2002). In M. V. Tsvika, V. D. Tkachenko, & O. V. Petryshyn (resp. ed.). Kharkiv: Pravo.
- [34] Pererva, Yu.M. (2009). Legislative process in Ukraine (PhD in Law thesis, Kyiv, Ukraine).
- [35] Rabinovych, P. M. (1992). Basics of the general theory of law and the state: Education. manual. Kyiv: NMK VO.
- [36] Bandurka, O. M., Golovko, O. M., Perederii, O. S., & etc. Theory of the state and law. (2018). In O. M. Bandurka (Ed.). Kharkiv.
- [37] Starosolsky, V. Y. (2017). State and political law. Part 2. Kyiv: Publishing Logos Ukraine.
- [38] Kolodiy, Alexey. (2018). Lawmaker's powers of the Ukrainian people. *Visegrad Journal on human rights*, 2 (1), 75–80.
- [39] Ryabchenko, T. O. (2015). Referendum as a form of direct law-making of the Ukrainian people (PhD in Law thesis, Kyiv, Ukraine).
- [40] Fisch, William B. (2006). Constitutional Referendum in the United States of America. *The American journal of Comparative Law*, 54, 485–504. Retrieved from <https://scholarship.law.missouri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1411&context=facpubs>
- [41] Smuk, M. M. (2016). People's legislative initiative: constitutional and legal aspect (PhD in Law thesis, Uzhhorod, Ukraine).
- [42] Kolodiy, O. A. (2018, November) The right of popular legislative initiative in Ukraine and the world. *Global imperatives of business development and law: theses of the reports of the International of science-practice conf*. In A. A. Mazaraki (Ed.). Kyiv: Kyiv. national trade and economy University Kyiv, 313–316.
- [43] Krutko, A. L. (2017). People's legislative initiative: theoretical and legal aspect (PhD in Law thesis, Kharkiv, Ukraine).
- [44] Chernenzenko, T. O. (2013). Constitutional and legal model of local self-government in Switzerland (PhD in Law thesis, Kharkiv, Ukraine).
- [45] On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine (1997, May). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
- [46] Alyoshina, N. M. (2014). Territorial community as a subject of law (PhD in Law thesis, Kharkiv, Ukraine).

- [47] Marchenko, M. V. (2018). Constitutional and legal regulation of the participation of the head of state in the legislative process (PhD in Law thesis, Kyiv, Ukraine).
- [48] On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine (2010, February). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
- [49] On the voluntary association of territorial communities: Law of Ukraine (2015, February). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
- [50] The issue of anti-discrimination examination and public anti-discrimination examination of draft legal acts: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2013, January). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61-2013-%D0%BF#Text>
- [51] On prevention of corruption: Law of Ukraine (2014, October). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
- [52] Mukhin, V. V. (2018). Individual regulation in the mechanism of decentralization in law (autoref. thesis Doctor in Law, Kharkiv, Ukraine).

Анатолій Миколайович Колодій

Доктор юридичних наук, професор

Член-кореспондент Національної академії правових наук України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Пушкінська, 60, Харків, Україна

Головний науковий співробітник

Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз

Національна академія правових наук України

01024, вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна

Вікторія Миколаївна Тернавська

Кандидат юридичних наук, доцент

Провідний науковий співробітник

Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз

Національна академія правових наук України

01024, вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна

Олексій Анатолійович Колодій

Доктор юридичних наук

Старший викладач кафедри теорії держави і права

Національна академія внутрішніх справ

03035, пл. Солом'янська, 1, Київ, Україна

Anatoliy M. Kolodiy

Doctor of Law, Professor

Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Senior researcher

Research Institute of Law-Making and Legal Expertise of the
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
01024, 3 Pylypa Orlyka Str., Kyiv, Ukraine

Viktoriia M. Ternavska

Candidate of Legal Sciences, Associated Professor

Leading researcher

Research Institute of Law-Making and Legal Expertise of the
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
01024, 3 Pylypa Orlyka Str., Kyiv, Ukraine

Oleksiy A. Kolodiy

Doctor of Law

Senior teacher of Department of Theory of State and Law

National Academy of Internal Affairs

03035, 1 Solomjanska Square, Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Колодій А. М., Тернавська В. М., Колодій О. А. Правотворчість Українського народу як форма реалізації конституційно-правової політики держави. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 1. С. 64–90.

Suggested Citation: Kolodiy, A. M., Ternavska, V. M., & Kolodiy, O. A. (2023). Law-Making of the Ukrainian people as a form of implementation of the constitutional and legal policy of the state. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(1), 64–90.

Стаття надійшла / Submitted: 25/01/2023

Доопрацьовано / Revised: 25/02/2023

Схвалено до друку / Accepted: 24/03/2023